

k imenskemu kazalu CIL 5. Njegov izid je za italijansko epigrafiko neke vrste prelomnica, ker pomeni nov – in, kot se je izkazalo, uspešen – poskus evidentiranja in ažurnega objavljavanja novih latinskih napisov, ki so jih italijanski muzeji in razne javne in zasebne zbirke prepolni. Hkrati tečejo veliki projekti bolj ali manj počasi naprej. Pripravlja se nova izdaja posameznih zvezkov monumentalnega dela *Corpus inscriptionum Latinarum* in *Inscriptiones Italiae*, vendar je to delo zaradi obsesnosti obsojeno na počasno izhajanje; *Supplementa Italica* naj bi njihovo izhajanje olajšala in s tem pospešila. Pobudniki te nove serije so si zamišljali, da bi zvezki izhajali hitreje, vendar je drugi lahko izšel šele leta 1983, tretji pa 1987, ravno pričujoči, četrti, pa kaže, da je izdajatelj uspelo najti dovolj sodelavcev in da bodo naslednje zvezki hitreje sledili drug drugemu. Izdajatelj, dva izmed najvidnejših italijanskih epigrafikov, Margherita Guarducci in Silvio Panciera, sta v uvodni predstavitvi izrazila upanje, da bosta izhajala po načrtu letno po dva zvezka.

Četrti zvezek prinaša epigrafske novosti iz štirih italijanskih mest: iz Sulmona in Trebule Suffenas, obe mesti sta bili v 4. regiji (*Sabina et Samnium*); iz Albingauna v 9. regiji (*Liguria*) in iz Belluna v 10. regiji (*Venetia et Histria*); z njimi vred je v *Supplementa Italica* sedaj ažurirana epigrafska dediščina že devetnajstih italijanskih mest.

Vsak od naštetih epigrafskih prikazov mest v 4. zvezku je delo drugega avtorja. Napis iz Sulmona objavlja Marco Buonocore, iz Trebule Suffenas Maria Grazia Granino Cecere, iz Albingauna Giovanni Mennella in iz Belluna Luciano Lazzaro. Na začetku vsake od štirih enot so naštetih korpusi, ki so s pričujočim delom dopoljeni, predvsem CIL. Sledi seznam epigrafskih del in najvažnejša bibliografija, ki se nanaša na zgodovino mesta. Seznamu teh del sledi kratak zgodovinski oris antičnega mesta, s katerim želi avtor predvsem dopolniti že obstoječi zgodovinski oris v Korpusu. Temu opisu sta vedno dodana še geografska skica in seznam nahajališč spomenikov in krajev, kjer se le-ti hranijo. Sledijo popravki in dodatki k že objavljenim napisom v Korpusu in drugih standardnih epigrafskih publikacijah, in šele nato nova besedila.

Novi spomeniki so objavljeni po kriterijih, ki so skupni vsem zvezkom serije *Supplementa Italica* in ki se v malenkostih razlikujejo od drugih modernih izdaj napisov. Na prvem mestu je seveda natančen opis spomenika z navedbo materiala in z merami. Pri vseh spomenikih, ki niso zgubljeni, je posebej poudarjeno tudi dejstvo, da si jih je avtor kljub poprejšnjim objavam ponovno ogledal; avtopsija namreč pogosto prinese kaj novega in na njej temeljijo vse moderne objave napisov. Brez odstavka si sledijo navedbe objav napisov; preglednejše bi bilo, ko bi bile objave, ki so pogosto številne, s presledkom ločene od opisa. Sledi besedilo napisa in fotografija (kadar napis ni zgubljen, sicer reprodukcija risbe napisa, če le-ta obstaja). Zadnji odstavek je namenjen komentarju, pri čemer pa tekstno kritični komentar ni ločen od komentarja, ki osvetljuje vsebino napisa. Tudi tu bi presledek prispeval k večji preglednosti.

Vsaki enoti posebej so dodani indeksi, in sicer imenski (posebej gentilna imena, posebej *cognomina* in *supernomina*), *tribus*, vladarji in vladarska hiša, državna organizacija, vojaška organizacija, municipalna sfera, kolegiji in poklici, slovar pomembnejših besed in jezikovnih posebnosti ter pomembnejši pojmi, ki se sicer ne pojavljajo v besedilu napisa, pa želi avtor nanje posebej opozoriti.

Napis si najrazličnejši, enako korektno kot pomembna besedila so objavljeni tudi najmanjši fragmenti, pri katerih nista ohranjeni več kot dve črki. Sulmona je znamenita kot rodno mesto pesnika Ovidija. Ta *nomen gentile* je v mestu dokumentiran. Nenavadna je najdba fragmenta Dioklecijanovega edikta *de pretiis* v grščini. Vrsta napisov izvira iz svetišča Herkula Kurina, kjer je bila najdena na ometu tudi vrsta grafitov s prošnjami k bogu, kot kažejo tisti, na katerih je ohranjenega več besedila. Zanimiv je grafit z ostanki, kot vse kaže, Ovidijevih heksametrov.

Za nas je med sulmonskimi napismi gotovo najbolj zanimiv nagrobni *cippus* Murrana in njegove žene Meluse, ki sta si ga bila dala postaviti za življenja. V dolgem napisu je opisana nesrečna usoda, ki ju je oropala vseh šestero otrok in jima pustila le majhnega vnuka Thiasa. Murranus se proti koncu

napisa označi kot *homo barbarus natu Pannunius* (nam. *Pannonius*) in prosi tiste, ki bodo napis brali, naj mu odpustijo jezikovne napake, ker je priseljen iz tujih krajev.

Trebula Suffenas, danes Ciciliano, je bila ožja domovina ugledne senatorske družine Plavcijev Silvanov (*Plautii Silvani*), Urgulanija, mati Marka Plavcija Silvana (cos. 2 pr. Kr.), pa je bila celo ena najboljših prijateljic vladarice Livije. Imena njihove družine se nekajkrat omenjajo na napisih iz mesta. Zanimiva je tanka zlata ploščica z upodobitvijo gole moške postave, okoli katere se ovija kača (morda bog časa Aion) in ki jo obkroža v grških črkah vrezana magična formula z imenom *Iao* in *Aonaei*.

Med napisi iz Albingauna (danes Albenga), glavnega mesta Ligurow, je – v nasprotju s prejšnjima dvema mestoma – cela vrsta poznoantičnih krščanskih nagrobnikov, med katerimi je tudi zadnji datirani epigrafski spomenik pred langobardsko invazijo, nagrobnik za štiriletnega dečka Mavrijana iz leta 597 oz. iz 15. leta Mavricijeve vladave.

Sledijo napisi iz Belluna, ki so za nas posebej zanimivi, ker sodijo v širšo sosesčino vzhodnoalpskega območja. Trije napisi so vrezani v živo skalo na gorah Civetta, Coldai in Col de Davagnin in so mejniki med mestnima agroma Belluna in Julija Karnika. Nenavadna sta namena, posvečena *Iuventui divinae*. Dva napisa sta počastitveni bazi za enega najuglednejših mestnih prebivalcev, rimskega viteza Marka Karminija Pudenta (*M. Carminius Pudens*), ki je bil med drugim tudi *patronus* Tergesta.

Četrti zvezek *Supplementa Italica* prinaša skupno čez 326 novih napisov (nekaj napisov ima skupno številko, ločeno z a in b), največ iz Trebule (134), najmanj iz Belluna (24). Vsi prispevajo svoj majhen, a dragocen delež k osvetlitvi zgodovine antične Italije, zato lahko le želimo, da bi serija redno izhajala še naprej.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Supplementa Italica, Nuova serie, 5. Edizioni Quasar, Roma 1989. 261 strani s fotografijami.

Peti zvezek te serije prinaša grške in predvsem latinske napise petih mest antične Italije, ki so bili najdeni po izidu zadnjih epigrafskih korpusov za obravnavana območja: 7 iz mesta *Rubi*, zdaj Ruvo, iz 2. regije Apulije in Kalabrije (avtorice Marcelle Chelotti), 38 iz mesta *Regium Iulium*, zdaj Reggio Calabria, iz 3. regije Lukanije in Brucijev (avtor M. Buonocore), 57 iz mesta *Superaequum*, zdaj Castelvecchio Subequo, iz 4. regije Sabine in Samnija (M. Buonocore), potem 95 iz mesta *Forum Novum*, zdaj Vescovio, iz iste regije (avtor G. Filippi) in 9 iz mesta *Feltria*, zdaj Feltre, iz 10. regije Venecije in Histrije (avtor L. Lazzaro). To je skupaj 206 novih napisov, opremljenih z natančnimi opisi, z dobrimi fotografijami, komentarjem in podrobnimi indeksi. Poleg tega prinašajo uvodna poglavja, kot je v tej zbirki običajno, dopolnitve k zgodovinski podobi mesta ter k napisom, že objavljenim v standardnih zbirkah.

Tudi v tem zvezku je objavljenih nekaj zelo zanimivih novih besedil. Za nas je npr. zanimiva nagrobna stela iz mesta *Rubi*, ki sta jo dala postaviti svoji dekl *Dasumius Capriolus* in *Dasumia Nais*. *Dasumius* naj bi bil gentilicij, tvorjen iz mesapskega korena, vsekakor so imena iz istega korena (*Dassus*, *Dasus*, *Desumena*) znana tudi v Iliriku. Stela, žal fragmentarna, je okrašena na podoben način z bršljanovo vitico, ki izhaja iz kantara in obdaja napisno polje, kot cela vrsta nagrobnih spomenikov v ilirsko-panonskem prostoru, posebej v Dardaniji. V mestu *Regium Iulium* je bil najden napis osvobojenca druge Avgustove žene Skribonije, ki je preživela v tem mestu ob hčerki Juliji, pregnani iz Rima zaradi nemoralnega vedenja, zadnja leta pregnanstva. Na drugem nagrobniku iz istega mesta so ohranjena imena Julijinih osvobodilcev in Livijinega osvobojenca, ki je bil pred Julijino smrtjo verjetno njena last.

Več je posvetil vladarjem s krajšo ali daljšo titulaturjo, nekaj je republikanskih napisov, najstarejše je posvetilo Heraklu iz *Superaequa*, datirano v 3. stoletje pr. Kr. Pomemben je *cursus*

honorum rimskega viteza iz avgustejskega časa, Kv. Oktavija Sagite. Iz drugega napisa tudi izhaja, da je za svoje rodno mesto, kjer je bil *duumvir quinquennalis*, marsikaj napravil: dal je obnoviti forum in bazilike, nekaj jih je dal na novo zgraditi, in dal je tlakovati pot do svetišča Rome in Avgusta.

Iz mesta *Forum Novum* sta zanimivi posvetili Germaniku in Druzu ter napis na mozaičnih tleh, ki omenja, da jih je dal zgraditi *C. Vibius C. f. Celer*, član mestnega senata stotih mož (*centumviri*), na lastne stroške. Iz istega mesta je tudi napis, na katerem je omenjenih več članov družine *Furii*, ki je imela velika posestva tudi v Dardaniji. Iz Feltrije je zanimivo lepo ohranjeno kamnito srce z vrezanimi rimskimi številkami CCC in LIV, verjetno nepristno. Edinstveno je posvetilo Ani Pereni (*Anna Perenna*), boginji morda etruščanskega izvora, ki je sicer znana le iz antične literature, iz Ovidija in Makrobija in iz Fastov. Zanimivo je tudi daljše fragmentarno nagrobno besedilo iz l. 323 po Kr. (datirano z omembo konzulov), na katerem je omenjeno volilo kolegiju *fabrum* in *centonariorum* z razmeroma visoko obrestno mero 12 %. Z denarjem naj bi v spomin na umrlega Hostilija Flaminina opravili določene svečanosti in naročila iz oporoke umrlega. Napisi z denarnimi volili, ki naj bi se v spomin na umrlega porabila za posebne svečanosti, so posebej pogosti v severni Italiji, med najbolj vzhodno najdenimi nagrobniki takšne vrste je napis Cezernija Primitiva iz Gameljn pri Ljubljani.

Peti zvezek *Supplementa Italica* tako kot vsi prejšnji povsem ustreza današnjim visokim kriterijem izdajanja grških in latinskih napisov. Tiskan je na kakovostnem papirju in opremljen z večinoma kakovostnimi fotografijami. Napisi vsakega mesta imajo svoje oštevilčenje in so opremljeni z ločenimi indeksi. Za marsikaterega uporabnika bi bilo bolj priročno, če bi številke napisov v zvezku tekle kontinuirano in če bi imel vsak zvezek *Supplementa Italica* na koncu enoten indeks. To pomanjkljivost bodo, kot je razvidno iz napovedanih nadaljnjih zvezkov, odpravili z dodatnimi združenimi indeksi. Citiranje standardnih epigrafskih publikacij bi bilo lahko krajše, saj se je vrsta kratic v strokovni literaturi že ustalila, npr. *ZPE*, *ILS* (brez omembe avtorja), in nekaj drugih. Sicer tudi za ta zvezek velja vse to, kar smo že omenili v zvezi s četrtim zvezkom (glej zgoraj).

Z izidom petega zvezka so bili zbrani oziroma ažurirani napisi 24 italjskih mest. Spričo dejstva, da je potrebno na enak način obdelati 500 mest, zajema opravljeno delo sicer manj kot dvajsetino, hkrati pa prinaša več novega, kot so do sedaj v precej daljšem času prinesli zvezki sicer nedvomno odličnih *Inscriptiones Italiae*. Torej projekt vendarle napreduje relativno hitro in bo verjetno čez čas tudi končan; hvala za to gre avtorjem in izdajateljem, ne nazadnje pa tudi založbi, ki skrbi, da so knjige vzorno natisnjene.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až z 13. storočia, I. zväzok – Bratislava, hlavné mesto SSR a Západoslovenský kraj. Archeologický ústav SAV, Nitra 1989. 521 strani, 1 zemljevid, 100 slik.

Inštitutsko delo pomeni tudi izdajanje temeljnih del, za pripravo katerih je potrebna tolikšna količina ja avtor rezultate ipresega zmogljivosti posameznika. Imeti pregled nad terenskim gradivom je temelj vsakega nadaljnjega arheološkega dela višje stopnje. Slovaški arheološki inštitut iz Nitre se je tako lotil objave pregleda arheoloških najdišč in možnih arheoloških najdišč iz obdobja od naselitve Slovanov (domnevno že v 5. st.) do vpada Tatarov v 13. st., ki je povzročil določen strukturni prelom v slovaški zgodovini.

Delo se nekoliko zgleduje po podobni objavi najdišč z ozemlja nekdanje NDR iz 7.–12. st., ki ji je časovni okvir prav tako narekovala slovska navzočnost. Vprašanje, ali je smiselno na terenu zajemati le najdišča določenega obdobja, je seveda lahko snov posebne razprave. Vsekakor bi bilo pričakovati predstavitev Slovaške tudi v drugih arheoloških obdobjih. – Začetek naslova »Viri...« (z gledovanje po nemškem »... Quellen...«) seveda ne ustreza vsebini. Ne gre za načrtno objavo najdišč s katalogi gradiva in risbami, načrti, slikami. Pred nami je seznam najdišč z najnunjše prostorsko, časovno, geološko in vsebinsko opredelitvijo ter z navedbo novejših literature in elaboratov v arhivu Arheološkega inštituta SAV. Za popestritev je dodanih nekaj načrtov najdišč, ki so zgolj okrasnega pomena. Nekateri arheološko bogato posejani kraji so predstavljeni s posebnimi zemljevidi. Škoda je, da tako niso predstavljena vsa najdišča. Morebitnim obiskovalcem bi bilo iskanje precej skrajšano. Pregledne karte administrativnih enot so namreč povsem slepe: vsebujejo le mejo in točke najdišč.

Delo temelji na podatkih iz literature in arhiva inštituta. Le del najdišč je bil terensko pregledan. Predstavljeni so tudi kraji, ki jih omenjajo pisani viri do 13. st., ker bi se po logiki morale tam razkriti najdbe obravnavanega obdobja. Rezultat je precejšnja gostota točk. Doslej je bila v 1. delu v dveh zvezkih obdelana Zahodna Slovaška, naslednja dela bosta posvečena Srednji in Vzhodni Slovaški. Tedaj bo dana možnost najbolj približne orientacije po »arheološki ponudbi« tega časa na Slovaškem, Slovakom samim pa bo omogočeno nadaljnje načrtno topografsko delo na terenu, ki se ga delno že lotevajo. – Delo nudi uporabno izhodišče za nadaljnje poglobljanje v problematiko slovaškega ozemlja in napoveduje neizogibno prihodnost, ko bomo jemali v roke prave izdaje arheoloških virov in nam ne bo treba loviti člankov in člančičev po vseh mogočih revijah.

Andrej PLETERSKI